

Schlick és Károlyi javára szólnak, még csak nevét sem említik többé, melyet, mint dülő (Barczi-rét) és víz (Barczi-fok) nevét csak a vásárhelyiek használata őrzött meg. Mocsári Erzsébet egyébként osztályos rokon, valószínűen testvér, volt Ilonával, mert nagyszámu birtokaik azonos elnevezése és fekvése erre utal.

Batida.

Első birtokosának a korszak kezdetén Serjéni Jánost ismerjük, ki, mint ilyen, megjelent Jak-sics Márk urnépi beigtatásán¹ s kit János király pár év múlva azzal bizott meg, hogy Jak-1539. máj. 24. sics Márknéval, Csomorkány, Tót-kutas és Sámson után a leánynegyedét adassa ki²: de hogy Serjénivel a falu birtokában még más is osztozott, onnét bizonyos, hogy János király ez időtájról innét Kúhad Tamást is kiküldte királyi ember-1537. jun. 28. nek, hogy a Mágocsi Márton örökösait Mágocs, Libec stb. részjóságok birtokába beigtassák.³ A kir. adóösszeírásokból is az tűnik ki, hogy a hely-1549—1559. séget többen bírták. Hol Csanád-, hol Csongrád-megyéhez számították azt: de már az 1553. adóösszeírásba egyik vármegyénél sem vették fel,⁴ a mi azt jelenti, hogy ekkor azt nem lakták. A nemsokára bekövetkezett török kincstári összeírás alkalmával azonban a csanádi nahiéba kebelezték be, a mikor tájon már 18 1557. házat számlált, melyek lakói ezek voltak: Apa Lukács, Botó Bernát, Dobozi János, Gencsi Borbás, Gondos Péter, Kettős Balázs, Nádas Gergely, Nagy Benedek és Demeter, Német Pál, Parázs Péter, Szélös Ambrus, István és Jakab, Szijjártó Gergely, Vállas Demeter, Vámos Péter, Vig Pál.⁵ Ezeket, mikor lehetett,

¹ Az aradi káptalan egykoru beigtató levele a kolozsmonostori ltrban. Com Csanád Nro 25. (Borovszky ur szives közlése.)

² A király levele a csanádi káptalan egykoru bizonyítványában, az az Orsz. ltrban, Kolozsmon. iratok, Com. Csanád Nro 19.

³ János adománylevele, Borovszky ur birtokában.

⁴ Ez összeírások az Orsz. ltrban, Conscriptioes dicarum, Lib. XI. Tom. XIII.

⁵ Velics, Török kincstári defterek II. 194. Borovszky, i. m. 35.

Kerecsényi, gyulai kapitány is adóztatta. Ez időből tudjuk még többi új birtokosainak neveit is, t. i. Kálmán Kristófét, ki a szomszéd Gorzsán is birtokoskival a Csemeri Zay Ferencék vásárhelyi beigtatásán találkoztunk a gyulai várban, a Farkai és Belő családokéit, melyek udvarházai a faluban 1560. fennállottak, Balásfy Bálintét és más embereket.¹ A lakosok száma egyébként ismét fogyott, úgyhogy Tegledi István, királyi ravó, már csak 10 házat írhatott benne össze. Királyi dézmáját a csanádi püspöknek fizette, a ki azonban a falu birtokához is jogot formált s e címen a haszonélvezőket adóztatta is, mikor módjában állott. De ez mind ritkábban fordult elő, mert a püspök is, a falu népe és urai is, valamennyien nemegyszer földön-futókká lettek, mikor aztán a gazdátlan birtokot, mint széna- és nádtermő helyet, halakban bővelkedő vizeivel együtt, majd a makaiak, majd a vásárhelyiek vették használatba, kik ott halászgattak, a buja mezőkön pedig jószágokat legeltették.

Ezután sokáig nem szól az irás a faluról, de, hogy a vidékkel együtt az erdélyi fejedelmek hatósága alá került, azt abból lehet következtetni, hogy a század 1593. vége felé egy erdélyi nemes, Barcsay János, birtokában találjuk, ki egyszersmind a szomszédos helyek, Gorzsa, Fark, Kovász, Kingéc tulajdonjogát is bírta s ki a zarándmegyei Batida és Gorzsa királyi eladományozása ellen Leleszen óvást tétetett. Nem sokkal pedig ezután a fejedelmek az aradi vár egyik tartozékává tették, mignem Báthori Zsigmond egyik hívének, Cserepes Deák Istvánnak, ajándékozta, kinek javára később, midőn borosjenei 1608. várbeli tiszt volt, Bethlen Gábor fejedelem is adománylevelet állított ki a birtokról, mely- | 1617. máj. 4. hez akkor Csálya, Pabort, Csikaz, Maymot és Szemlak aradmegyei pusztá falvakat is kapcsolta.² Ennek az Istvánnak fia lehetett az a Cserepes Abrahám, ki Jenői Deák Dániellel 1635. júl. 2. együttesen e jószágokat, melyekhez időközben Arad-, Csanád- és Temes megyéből több falu és pusztá is csatoltatott, nővéreiknek, Cserepes Annának és

¹ Porták összeírása 1560-ból, V. ltr. Rvi. LII. (másolat.)

² Az adom.levél az Orsz. ltrban, Gy.fehérvári lib. reg. VIII. 246.

Zsúzsánnának ajándékozta el.¹ Nőknek ez időben bajos volt itt birtokjogukat érvényesíteni s ezért is történetelt, hogy I. Rákóczy György fejedelem a pusztát Lelével és Gorzsával együtt fia udvari tisztjének, Bihari Kerekes Jánosnak, adó-1644. márc. 28. mányozta el, ki azokat egyébként már előzetesen is elfoglalta.² Nemsokára azonban Széll Mihály, szendrei őrségi tiszt, szerzett nagy birtokokat e vidéken, melyek közé Batida, Gorzsa, Mártély és Derekegyháza is tartoztak. Batidáról, mely időközben ismét a makaiak kezébe került, a makai Szénási István és Hajósi István hódoltak meg nevezett vitéznek »három pokrócban és egy bokor csizmában«, melyet a nev. gazdák a következő évre is megfizettek. De 1659. már 1661-ben Mágocsi Gáspár »a batidai földtől 16 tallérba, egy szőnyegbe, egy vég patyolatba és két bokor csizmába« egyezett meg Széllal, ki a pusztát, hogy színről-színre nem ismerte, onnét bizonyos, hogy a rác faluk közé sorozta s 1662-ben is magának tartotta meg több más Arad- és csanádi megyei helyekkel együtt.³ Széll Mihálynál még erőszakosabb volt Balassa Imre, ki e falura és több más e tájon fekvő helyekre (Makó, Zombor, Tömpös, Lele stb.) adománylevelet is tudott szerezni magának, habár az ellen 1662. Makripodári Jácint csanádi püspök⁴ és Széll Mihály⁵ mindjárt óvást emeltek. A püspök néhány év múlva megújította tiltakozását, Széll pedig rá 1665. nemsokára meghalt. Özvegyére Batida már nem 1667. is szállott át. A nádor a tévedésből vagy elhirtelenkedve kiállított adománylevelet később visszavonta, a mire 1666. azonban Balassa ügyet sem vetett, továbbra is magának követelte a jószágok hasznát s megdulta azokat, mikor szép szerével nem akartak néki adózni⁶, mi végből a fel-

¹ Az erről szóló okirat u. o., a gyula-fehérvári kápt. iratai közt. Prot. Michaelis Barsi, 59. l.

² Az adom.lével Orsz. ltr. erd. főkorm.széki iratok; Lib. reg. Georgii Rákóczy, X. köt.

³ Connotationes diversae ab ao 1642. usque ad annum 1667. (Széll Mihály feljegyzései.) Orsz. ltr. NRA fasc. 1838. Nro 61.

⁴ Oltványi, csanádi püsp. e.megye birtokviszonyai, Szeged, 1867: 12. Oltványi, A földéaki parókhia tört. 1866. 110.

⁵ Pesty Frigyes, Magyarország helynevei I. 31. Reizner, Makó város története, 27.

⁶ Borovszky, Csanádm. tört. I. 241—2., II. 190—1.

vidéki várak rabló csapataival s a szarvasi török basával is egyezkedett, kiknek a behajtott sarc egy részét ígérte el. Gyarmati gróf Balassa Imre, királyi személynök, érsekujvári kapitány, egyike volt a legveszélyesebb kalandoroknak, kik hazai történetünkben szerepeltek, országra szóló erőszakosságával, foglalásaival, családjaival, hitvesgyilkosságával, török cimboraságával, több mint egy fél századon át zaklatta kortársait és a kormányt, mignem, mint közszendháborító, száműzetett.¹ Még élt a nagy garázda, mikor Bakai István foglalta el magának a helységet, az alatt az ürügy alatt, hogy neje révén van hozzá joga, bár Fekete Mihály szoboszlai [1670. hajdu vitéz és mindenek felett a csanádi püspök szintén magoknak követelték azt.² Ez idő tájon magyar református lakosság élt a faluban, melynek papja Kolozsvári János volt.³ A benszülöttek közül pedig a Daru [1678. és Zsarkó családokat ismerjük.⁴ Balassa ezalatt, mint a Wesselényi-összeesküvés részese, egyideig Erdélyben lappangott, faluja pedig az ekkor dúló kuruc háboruban nemsokára elszéledt s a kuruc főúr, naplókönyvébe már mint pusztá helyet jegyezte be.⁵ A határra, vala- [1680. mint Balassa egyéb aradmegyei javaira azonban mások tették rá kezöket, minek következtében Balassa adója sehogy sem folyt be, a min ő felindulásba jövéen, kemény fenyegetések közt maga elé, Túr-ra, idézte a bírakat és esküdteket. »Többet nem várokozhatom« — így ir rájuk — »se többet nem irogatok, hanem vagy másnak adlak benneteket, vagy olyan kerülők és határjárókat küldök közitekben, kik ez világból benneteket kiirtanak.«⁶ Fenyegetését csakugyan olyan értelemben váltotta be, hogy e javakat rokonának, Balassa Bálintnak adta át, ki viszont Batidát és Rét-kopáncsot nemsokára Kin- [1682. cses András vásárhelyi gazdának zálogosította el.⁷ Ez alatt történt a rácoknak Csongrád- és Csanád megyékbe való újabb betelepítése,⁸ minek következtében

¹ Viselt dolgai I. Borovszkynál, i. m. és Orsz. ltr. NRA fasciculi 130. 179, 228, 290, 348, 349, 351. és a Bécsből hazahozott lib. reg. köteteiben,

² Vásárhely összeírása 1701-ből.

³ Borovszky, i. m. I. 447.

⁴ Vásárhely összeírása 1701-ből.

⁵ Balassa naplója, Nemz. Muz. kézirat. fol. Hung. 36. l.

⁶ U. o. 62—63. ll.

⁷ Zsilinszky, Csongrádvm. tört. I. 239.

⁸ L. e. Századok, 1868. 232—9. ll.

Batida is rác lakosokat kapott. A falu birtokjoga azonban nemsokára ezután Csomaközy Lászlóra 1689. szállott át,¹ a mit a csanádi püspök természetesen nem ismert el, a ki, midőn székét ősi megyéjébe tette át, gondoskodott arról, hogy az uj-szerzeményi bizottság előtt Batidára vonatkozó igényét is bejelentse, mely a dézma szedést meg is engedte a püspöknek, bár ősi birtokait egy időre az udvar sem adatta vissza. Ez alatt a falut pusztaságra juttatták a török-tatár hadak s földjét 1700. és vizeit a tápéiak használták,² kiktől azonban a kincstár nemsokára elvétette s Dolni István püs- 1702. aug. 8. pöknek adta át.³ A közbejött háborus idő miatt azonban a császári párton lévő püspök nem érvényesíthette jogait s a falut, mint a makaiak panaszzolják a püspöknek, még másfél évtized mulva is a vásárhelyiek használták hatalmasul, mitől a püspök őket ismételt ízben tiltotta s békés eljárást ajánlott nekik,⁴ egy- 1718—1719. szersmint azonban sietett a pusztára vonatkozó jog- 1722. igényét Károlyival is tudatni. A következés az lett, hogy a vásárhelyiek nemsokára 50 forintért haszonbérbe vették Nádasdi püspöktől Batida, Csomorkány, Sámson, Fecskés, Pereskutas és Mágocs pusztákat,⁵ ezért a Schlick számára kiadott adománylevélből e helyeket, Mágocs kivételével, ki is hagyták, valamint a megyei összeírók sem 1720. márc. 2. számitották a határhoz s csak annyit jegyeztek meg, hogy a vásárhelyiek Batidát, Csomorkány, Sámson, Kutas és Mártély pusztákat használják. Ellenben, midőn Schlick a határt Károlynak eladta s mikor Károlynak a királyi adománylevelet szerkesztették, Batidáról nem volt semmi szó, legfeljebb »az egyéb puszták« alatt lehetett ide érteni s csak az átadáskor és a beigtatáskor nevezték azt meg a határt délről érintő egész puszták között, melyet Károlyi a vásárhelyiek élvezetében továbbra is meghagyott, de egy- 1723. jul. 29. szersmint gondoskodott tanukról, kik azt vallották, hogy a város a pusztát nemcsak Schlick idejében, hanem már előbb is »békességesen birta.«⁶ Gr. Nádasdi püs-

¹ Az egri kápt. jelentése a beigtatásról, Orsz. ltr. NRA fasz. 305. Nro 13

² Borovszky, i. m. I. 261—3.

³ Az átadási jkv a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában, 37. fiók, 10. sz.

⁴ V. ltr. Rvi. 2. cs. 7. sz.

⁵ A püspök h.béri nyugtatványa 1720. május 26-ról u. o. 2. cs. 8. sz.

⁶ A tanuvall. jkv 1723. aug. 10-ről a gr. Károlyi ltrában, 36. fiók, 95. sz.

pök azonban a beigtatáskor Batida és Sámson érdekében ellenmondott. Nem lehetett tagadni s ezt Károlyi is jól tudta, hogy Batida és Sámson fele részét a püspöktől ugyanez időben a makaiak birták 60 rfrtért és 50 darab száraz halért,¹ sőt volt idő, mindjárt a beigtatás után, mikor Károlyi is nekik adta a maga részét. A püspök azonban mégis nemsokára engedett s Pozsonyban a káptalannál Károlyi jelenlétében írás- | 1724. jun. 24. ban és szóval is kinyilatkoztatta, hogy a puszták tárgyában az országgyűlésen és a beigtatáson tett ellenmondását visszavonja, »mivel belátta, hogy neki, mint püspöknek csakis ahhoz van joga, hogy a birtokokból a tizedet természetben megkapja«, a mit neki Károlyi meg is ígért.²

Az elpusztult falu helyreállítása felől ily körülmények közt szó sem lehetett s annak elszéledt lakosai nem is tértek többé vissza. A tulajdonjogot Károlyi már |1732. előbb törvényesen rendezte a kincstárral szemben s ettől fogva annak hírárásában nem is háborgatták. Azonban az idegenek által bérelt falu határa Füldeák felé is elhomályosodott, úgyhogy annak tisztázása végett törvényes eljárásra volt szükség, minek eredményeképp megállapították, hogy Füldeáktól a Nádas-halom, Disznó-érhát és Gajdosházt választják el a pusztát.³ Mind- |1738. azáltal husz év mulva épen Makó felől ismét összezavarodtak a határok, úgyhogy Károlyi Ferencnek gr. Engl Antal csanádi püspökkel újra kellett egyezkednie a megyékre, mely alkalommal térképet is készítettek a vidékről. Batidát és Sámson t ekkor egészen a |1731. vásár helyiek használták, azok felét a püspöktől bérelvén ki⁴: de más tanuk szerint olykor a makaiak legeltették azok fele részét,⁵ a mi később állandó gyakorlattá nőtte ki magát, hogy tudniillik a két szomszéd város a püspöki föld bérletén megosztozott. A vásárhelyiek a Deák-gazdaság barmával legeltették a pusztát.

A régi birtokosok s illet. utódai e közben elhall- |1752. gattak, csupán nemes Széll József formált ősiség címén a pusztához jogot, midőn a jászai konvent előtt tiltakozott a maga Csanád-, Csongrád-, Békés- és Heves-

¹ Széplaki levele a grófhhoz ugyanazon ltrban.

² A kápt. eredeti bizonyítványa u. o. 36. fiók, 12. sz.

³ Marcibányai kir. táblai jzö jelentése a határjárásról, Orsz. ltrban, Inquisitiones per juratos notarios tabulae regiae, fasc. 17. Nro 1510.

⁴ A püspök h. béri nyugtatóványa 1720. május 26-ról V. ltr. Rvi. 2. cs. 8.

⁵ Tanuvall. jkv 1752. októberről a gr. Károlyi ltrban, 38. fiók, 22. sz.

megyében lévő birtokainak s köztök Batidának idegenek által való birtoklása ellen,¹ a minek azonban semmi következménye sem lett. Már előbb Balassa Bá-1738. lint is igényét fejezte ki Batida irányában, de azt ő sem érvényesíthette.

A Károlyiak azonban magok sem bírhatták békében a pusztát, mert majd a makaiakkal, majd a püspökkel, majd mind a kettővel is egy időben meg-megyült a bajok a határok miatt. Szaplon-1755. jan. 20. czai jószágigazgató egy ízben így írt erről nekik: »A makaiakkal új controversiánk támadt a Kingécbe. Felét ők praetendálják s aligha el nem nyerik, mert jobb tanúk vannak, mint nekünk. Nem igen nagy darab helyen vagyon. Rét. Minden esztendőben víz állja. Tavasszal egy kis hátja vagyon. Azt vallják a tápéi öregek, hogy örökké a makaiakkal árendálták a felét s úgy kaszálták, a felét pedig a vásárhelyiektől árendálták s úgy kaszálták a Kingéc hátját. A Kingéc laposán pedig örökké a vásárhelyi sertésnyáj, ménés és gulya felett. Most is ott vagyon egy barom és egy s. v.² sertés nyáj. Eddig sohasem bántották a vásárhelyi marhát a makaiak azon a helyen. E télen gyújtották meg a nyájalmot s gunyhót, midőn s. v. a sertés éjjel benne volt. Következendőképen nekünk a laposán ususunk volt eddig. A méltóságos püspök inhibeált amicis módis³ a lapostól s azzal fenyeget, hogy mind behajtja a marhát, ha ezer lesz is rajta. Én is mondtam, hogy nem szabad.«⁴

Altalában a kis pusztát az urbáriom előtt a többiekkel együtt a város lakossága használta a taksa fejében. Az urbáriom behozatala után is mindenkor a határhoz számították, a mit a végrehajtás alkalmával felvett jegyzőkönyvek is világosan elismernek s ehhez 1771. okt. 31., 1773. ápr. 2. képest a lakosságnak ki is osztották. Mindamellelt 1773. pár évvel később az uradalom annak egy részét magának visszafoglalta. A későbbi urbéri összeírások azonban majd a városhoz kapcsoltnak (1789.), majd ahhoz nem tartozónak (1808.), hanem egyenesen az uradaloména (1813.) tüntették fel.

A terület nádat és szénát termelt s vizeiben sok volt

¹ Jászai konvent ltra, Proth. 10. fol. 224.

² Sit venia = engedelemmel legyen mondva.

³ Eltiltott békés uton.

⁴ Szaplonczai levele a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

a hal. Elpusztult templomának romjai, mint fentebb (II. 296.) említők, a Bat-ere partján, az Imre János földében vannak. Lakosai a reformációt igen korán bevették. Csak egyetlen papjának tudjuk nevét, tudniillik K o l o z s v á r i J á n o s n a k, kit az 1678-iki nagylétai zsinaton szenteltek fel. Az egyház pedig a körös—maros közti (melyet alföldinek, makainak, békésinek, vásárhelyinek is neveztek) traktusba volt kebeleztve s még a XVIII. század eleje táján is fennállott, hová az akkoriban fennálló többi ref. egyházak: F ü l d e á k, A l g y ő, M i n d s z e n t, B ö l d és V á s á r h e l y is tartoztak.¹

Csárpa.

Mint neve is mutatja, egyike azon nagyszámu falvaknak, melyeket a Békés-, Csanád- és Csongrád megyékre betelepült rácok alkottak, melyekből csak maga Széll Mihály, szendrei alkapitány, mintegy huszat hódoltatott meg magának. Ezek kapcsolatában találjuk Csanádból Batida, Gorzsa, Szentetornya, Derek-egyház és Csárpa pusztákat is, ámbar ez utóbbit III. Ferdinánd király nem egyedül magának Széllnek, hanem társainak, Kovács Jánosnak, Zólyomi Györgynek és Török Bálintnak is adományozta Szentetornyával, Tótkutasal, Orosházával, Lelével s több más csanádmegyei falvakkal együtt.² Azonban gr. Pálffy 1636. Tamás nevezetvén ki csanádi püspöknek, ez, mint a király meghitt tanácsosa, magának minden régi jószágait visszaadományoztatta,³ minek alapján, 1654. szept. 2. habár azok közt Csárpa megnevezve nincs, (de Pörös-Kutas, Mágocs, Csókás, Mező-Kopáncs — igen) a vásárhelyiek még az évben több szomszédos pusztákkal együtt azt tőle bérelték ki, a korábbi adományosokkal pedig szóba se állottak, mi ellen Török Bálint Borsod megye közgyűlésén óvást is emelt s a pusztá legeltetésétől, kaszálásától, szántásától s bármi-

¹ Ember Pál (Lampe), Hist. eccl. Reform. in Hungar. 641. Rácz Kár A zarándi ref. egyh. m. tört. 34. 35. Borovszky, Csanádm. tört. II. 37.

² Az egri káptalan jelentése a beigtatás felől a leleszi orsz. ltrban. El. Introd. Stat. K. 409. 1646.

³ Ferdinánd adománylevele, Orsz. ltr, kanc. iratok, No 282.